

DOI: 10.18523/2617-2607.2025.16.107-124

УДК 342.565.2(477)

Данило Мартинюк

Аспірант кафедри загальнотеоретичного правознавства та публічного права

факультету правничих наук,

Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київ, Україна

<https://orcid.org/0009-0005-8504-1016>

danylo.martyniuk@ukma.edu.ua

НАЦІОНАЛЬНА СИСТЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: МІСЦЕ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

У статті розглянуто місце Конституційного Суду України в національній системі захисту прав людини крізь призму функціонування інституту конституційної скарги, визначено та оцінено вплив практики Конституційного Суду України з розгляду справ за конституційними скаргами на конституційну юстицію і конституціоналізацію суспільних відносин. Запропоновано класифікацію органів публічної влади за критерієм захисту прав людини, в основу якої покладено повноваження щодо відновлення порушеного, невизнаного або оспорюваного права. Зроблено висновок про присвоєння Конституційному Суду функції захисту прав людини, що зумовлено здійсненням ним повноважень з розгляду справ за конституційними скаргами. Виявлено ознаки зміни парадигми конституційної юстиції в бік суб'єктивізації з огляду на таку діяльність Суду. Ідентифіковано посилення ролі Конституційного Суду України в державі та визначено потенційні супутні наслідки. Висунуто пропозицію щодо проведення додаткових досліджень можливих ризиків, пов'язаних з інтенсифікацією конституційного контролю.

Ключові слова: конституційна скарга, орган конституційної юрисдикції, конституціоналізація.

Постановка проблеми

У квітні 2019 р. Конституційний Суд України вперше здійснив повноваження з вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України (їх окремих положень) за конституційною скаргою особи. Положення закону, зокрема Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», за клопотаннями фізичних осіб визнано неконституційним через встановлення нерівного соціального забезпечення різних категорій військовослужбовців, які постраждали внаслідок ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС¹. З цього моменту розпочався новий етап розвитку конституційної юстиції України в площині захисту прав людини. Саме це обґрунтування лежало в основі прийнятого у 2016 р. Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», яким Конституційний Суд України виведено за межі судової гілки влади та покладено на нього повноваження розглядати індивідуальні конституційні скарги, а фізичним особам і юридичним особам приватного права надано право звертатись до Конституційного Суду України з такими клопотаннями щодо перевірки на конституційність закону України (його окремих положень), застосованого в остаточному судовому рішенні у справі зазначених осіб². Інститут конституційної скарги запроваджували як додатковий

¹ Конституційний Суд України, Рішення Конституційного Суду України за конституційними скаргами Скрипки Анатолія Володимировича та Бобиря Олексія Яковича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 59 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», Рішення 1-р(П)/2019, ухвалено 25 квітня 2019, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-19#Text>.

² Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», Реєстр. № 1401-VIII від 02.06.2016, 13, http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57209.

(субсидіарний) засіб юридичного захисту для зміцнення національної системи захисту прав людини, водночас повноваження Конституційного Суду України з розгляду справ за конституційними скаргами трактували радше як особливі, додаткові повноваження органу конституційної юрисдикції. Проте шестирічна практика функціонування зазначеного інституту в Україні вказує на протилежні тенденції національної конституційної юриспруденції. У контексті співвідношення кількості рішень Конституційного Суду України у справах за конституційними поданнями щодо відповідності Конституції України (конституційності) законів України (їх окремих положень) до кількості таких рішень у справах за конституційними скаргами можна стверджувати, що останні мають системотвірне значення для національної конституційної доктрини і, відповідно, стану дієвості Конституції України. Це порушує питання переоцінювання місця Конституційного Суду України в національній системі захисту прав людини, кваліфікації ефекту такої конституційної практики на конституційну юстицію і конституціоналізацію суспільних відносин загалом.

Метою статті є обґрунтування місця Конституційного Суду України в національній системі захисту прав людини крізь призму досвіду функціонування інституту конституційної скарги, визначення та оцінювання впливу практики Конституційного Суду України з розгляду справ за конституційними скаргами на конституційну юстицію і конституціоналізацію суспільних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Окремі аспекти окресленої проблематики повністю чи частково були предметом дослідження Д. Белова, М. Белової, О. Бориславської, М. Братасюк, О. Водянікова, О. Касмініна, М. Костицького, Н. Кушакової-Костицької, А. Мелешевича, В. Мойсика, О. Петришина, Т. Подорожної, О. Білоскурської, С. Чорної, Н. Шаптала та ін. Наявні наукові праці переважно зосереджені на теоретичному підґрунті Конституційного Суду України, включно з його повноваженнями розглядати справи за конституційними скаргами. Водночас зв'язок таких повноважень із конституційно-правовою роллю органу конституційної юрисдикції в національній системі захисту прав людини та їхній вплив на конституційну юстицію і загалом конституційний правопорядок залишаються за межами наукового осмислення.

Виклад основного матеріалу дослідження

Після прийняття відповідних змін до Конституції України в науковій літературі часто почало з'являтися словосполучення «захист прав людини» для характеристики діяльності Конституційного Суду України з розгляду справ за конституційними скаргами.

Олена Бориславська, аналізуючи місію Конституційного Суду України в контексті запровадження інституту конституційної скарги, зазначила: «Якщо раніше вона полягала у гарантуванні верховенства Конституції, втілення у життя конституційних цінностей та принципів, і лише через них, опосередковано, — захист прав людини, то відтепер вона безпосередньо полягає у гарантуванні верховенства Конституції та забезпеченні обмеженості держави Основним Законом та правами людини»³.

Тетяна Подорожна та Олена Білоскурська досліджували роль судової влади в конституційному розвитку України й зауважили: «У цьому зв'язку важливою складовою частиною загальнодержавного механізму охорони і захисту прав та свобод людини виступає захист, здійснюваний Конституційним Судом України, а саме така важлива процесуальна форма, що дає змогу особі скористатися зазначеними засобами захисту свого права, як інститут конституційної скарги»⁴.

Наталя Шаптала в межах розгляду різних аспектів конституційного судового контролю охарактеризувала Конституційний Суд України як важливий елемент загальнодержавного механізму захисту прав і основоположних свобод особистості⁵.

Володимир Мойсик під час аналізу національної моделі конституційного контролю визначив Конституційний Суд України як суб'єкта спеціальної юрисдикції, який захищає права і свободи людини⁶.

³ Олена Бориславська, «Конституційний Суд України: наступний етап розвитку чи початок нової ери?», *Український часопис конституційного права* 1 (2018): 8.

⁴ Подорожна Т. С., Білоскурська О. В., «Конституційна скарга як форма судового захисту прав людини в Україні», *Вісник НТУУ «КПІ», Політологія. Соціологія. Право* 1 (41) (2019): 98.

⁵ Шаптала Н. К., «Конституційний судовий контроль: історичні передумови, філософсько-правові та процесуально-методологічні засади», *Вісник Конституційного Суду України* 3 (2018): 208.

⁶ Мойсик В. Р., «Конституційність як предмет конституційного контролю і правосуддя», *Вісник Конституційного Суду України* 5 (2021): 81.

Михайло Костицький та Наталія Кушакова-Костицька, аналізуючи запровадження в Україні механізму конституційної скарги, зазначили, що цим сфера захисту прав і свобод у судах значно розширилася⁷.

Андріана Бадида, порівнюючи французький інститут пріоритетного питання конституційності та український інститут конституційної скарги, зауважила, що завдяки інституту скарги відбулося посилення індивідуального доступу до правосуддя⁸.

Однак чи входить Конституційний Суд України до національної системи захисту прав людини, враховуючи його правову природу, обсяг повноважень та функціональне призначення?

Національне законодавство України не містить визначення понять захисту прав людини та національної системи захисту прав людини, а також не визначає переліку суб'єктів, що належать до цієї системи. Натомість, як виснував Конституційний Суд України, принцип захисту прав людини є ключовим для визначення змісту конституційного ладу України. Цей висновок Конституційний Суд України виводить із приписів частини другої статті 3 Конституції України, відповідно до яких права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави⁹. Інакше кажучи, існування України як держави, обмеженої Конституцією України, не має іншої світоглядної мети, ніж створення умов для втілення в життя конституційних прав і свобод. При цьому КСУ підкреслює, що такі права і свободи не зводяться лише до тих, що містяться в тексті Основного Закону¹⁰.

Зазначений принцип знаходить своє втілення в конкретних вимогах, що висуваються до держави та супроводжують її протягом ухвалення рішень, вчинення дій чи бездіяльності у всіх сферах суспільного життя. Виконання цих вимог здійснюється за допомогою сукупності національних інституцій, механізмів і процедур, функціонування яких проявляє практичну дієвість верховенства права (правовладдя)¹¹. Хоча зміст і спрямованість діяльності будь-яких національних інституцій визначається правами людини, окреме коло таких інституцій своєю діяльністю безпосередньо запобігає порушенню зазначених прав або ефективно відновлює їх у разі порушення, невизнання або оспорювання. Саме ці інституції утворюють національну систему захисту прав людини, забезпечення належності якої є позитивним обов'язком держави¹².

За критерієм захисту прав людини пропонуємо класифікувати органи публічної влади на дві категорії: органи прямого (безпосереднього) захисту та органи непрямого (опосередкованого) захисту. В основі запропонованої класифікації лежить відновлення порушеного, невизнаного або оспорюваного права, тобто повноваження відповідного суб'єкта своїм рішенням чи дією поновити право особи на певне благо, чим уможливити його подальше здійснення. Йдеться про повноваження суб'єкта владних повноважень своїми рішеннями чи діями змінювати правове становище суб'єкта права.

Перевагою такого підходу є чітке розмежування органів публічної влади за їхнім функціональним призначенням та результатом здійснення владних повноважень, зокрема відновлення можливості особи повною мірою реалізувати зміст суб'єктивного права або створення умов для такої реалізації.

Слід зауважити, що в науковій літературі є й інші підходи до розуміння національної системи захисту прав людини, що передбачають ширше тлумачення терміна «захист прав людини» та більшу

⁷ Костицький М. В., Кушакова-Костицька Н. В., «Про вдосконалення парадигми діяльності Конституційного Суду України на сучасному етапі», *Вісник Конституційного Суду України* 5 (2019): 102.

⁸ Бадида А. Ю., ««Пріоритетне питання конституційності» vs «конституційна скарга»: у пошуку ефективності інститутів», *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»* 90, ч. 1 (2025): 216, <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.1.27>.

⁹ Конституційний Суд України, *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Абрамовича Олексія Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 частини другої статті 40 Житлового кодексу України (щодо дискримінації у реалізації права на житло)*, Рішення 5-р(П)/2022, ухвалено 22 червня 2022, абзац перший пп. 3.2 п. 3 мотивувальної частини, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-22#Text>.

¹⁰ Там само.

¹¹ Конституційний Суд України, *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою громадянки України Левченко Ольги Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення»*, Рішення 5-р(П)/2020, ухвалено 18 червня 2020, абзац перший пп. 2.1 п. 2 мотивувальної частини, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va05p710-20#Text>.

¹² Конституційний Суд України, *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України*, Рішення 3-р/2018, ухвалено 24 квітня 2018, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-18#Text>.

кількість суб'єктів, які його здійснюють або можуть здійснювати¹³. Не заперечуємо обґрунтованості таких підходів і можливості їх використання в дослідженні захисту прав людини, водночас для розмежування органів публічної влади у сфері захисту прав людини варто застосовувати запропонований функціональний підхід, заснований на взаємозв'язку владних повноважень із правовим становищем суб'єкта права, з огляду на можливість розмежування в такий спосіб предмета відання органів публічної влади у сфері захисту прав людини, визначення їхньої взаємодії та результату такої взаємодії.

До першої категорії органів публічної влади належать передбачені законом органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які своїми рішеннями та діями можуть попереджати, виявляти, припиняти правопорушення, спрямовані проти прав і свобод людини, та/або відновлювати порушене право в інший спосіб. Наприклад, орган поліції, розшукуючи викрадений транспортний засіб та повертаючи його власнику, відновлює порушене право власності на таку річ. Водночас суд, розглядаючи цивільний позов про відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди, пред'явлений потерпілим у кримінальному провадженні або в порядку цивільного судочинства, остаточно відновлює порушене право власності шляхом присудження потерпілому справедливого відшкодування майнової та/або моральної шкоди¹⁴. Антимонопольний комітет України, виявляючи зловживання суб'єктом господарювання монополієм (домінуючим) становищем на ринку, ухвалює рішення про примусовий поділ такого суб'єкта господарювання, чим відновлює порушене право на підприємницьку діяльність інших суб'єктів господарювання, що діють на цьому ринку¹⁵. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку відновлює право власності інвесторів у фінансові інструменти, порушене протиправними рішеннями або діями професійного учасника ринків капіталу, що призвели до завдання інвесторам шкоди (наприклад, у разі надання в проспекті цінних паперів недостовірної інформації, що ввела інвесторів в оману), шляхом зобов'язання порушника відшкодувати завдану шкоду та застосування до нього інших заходів впливу контрольного характеру для припинення порушень профільного законодавства¹⁶.

Отже, органи, що утворюють національну систему захисту прав людини, діють у згаданих та інших сферах суспільних відносин, перелік яких є доволі великим, їхні функціональне призначення, повноваження, кількісний склад, порядок створення, формування та ліквідації істотно різняться. Незважаючи на це, вони об'єднані спільною ознакою — наявністю повноважень тією чи іншою мірою відновлювати становище потерпілої особи після правопорушення.

До другої категорії можуть входити органи державної влади та органи місцевого самоврядування, що своїми рішеннями та діями створюють умови для дотримання та відновлення порушених прав людини, наприклад, прийняття нормативно-правових актів, що запроваджують механізми відшкодування шкоди, укладення міжнародних договорів, що передбачають певні гарантії та процедури захисту прав людини, надання пропозицій щодо забезпечення дотримання прав і свобод людини тощо.

Конституційний Суд України посідає особливе місце в цій системі, хоча нині воно залишається неповною мірою визначеним. Цей орган має особливий конституційно-правовий статус та належить до тих органів, які за своїми повноваженнями або функціональним призначенням є єдиними в державі, мають визначені Конституцією України найменування та порядок формування¹⁷.

¹³ Белов Д. М., Белова М. В., «Система захисту прав і свобод людини і громадянина: доктринальні та нормативні основи», *Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія «Право»* 74, ч. 2 (2022): 188–90, <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.65>; Братасюк М. Г., «Філософія захисту прав людини з позицій сучасного правового мислення», *Філософські та методологічні проблеми права* 1 (19) (2020): 15–8, <https://doi.org/10.33270/02201901.14>; Софія Чорна, «Роль судової влади в конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод людини», *Підприємництво, господарство і право* 8 (2020): 188–9, <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.8.30>.

¹⁴ Верховна Рада України, *Кримінальний процесуальний кодекс України*, Закон України 4651-VI, ухвалено 13 квітня 2012, ст. 128, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.

¹⁵ Верховна Рада України, *Про захист економічної конкуренції*, Закон України 2210-III, ухвалено 11 січня 2001, ст. 53, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14/conv#Text>.

¹⁶ Верховна Рада України, *Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків*, Закон України 448/96-ВР, ухвалено 30 жовтня 1996, ч. 4 ст. 49, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-vr/conv#Text>.

¹⁷ Конституційний Суд України, *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 1, пункту 2 частини першої статті 4, частини першої, абзаців першого, другого частини другої статті 5, абзаців другого, третього, четвертого, п'ятого, тринадцятого, сорокового частини третьої, частини шостої статті 8 Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» (справа про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг)*, Рішення 5-р/2019, ухвалено 13 червня 2019, абзац другий пп. 3.2 п. 3 мотивувальної частини, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-19#Text>.

Конституційні суди справедливо порівнюють із довірчими власниками (англ. *trustee*)¹⁸. Подібно до останніх, які забезпечують управління об'єктами довірчої власності (англ. *trust property*) в інтересах бенефіціара, конституційні суди є довірчими власниками конституції, здійснюючи її правову охорону (захист) в інтересах суспільства. В умовах сучасного конституціоналізму, як зауважує О. Водяніков, Конституційний Суд відіграє роль антимажоритарного запобіжника (через його фундаментальну функцію захисту Конституції) проти свавілля ситуативної парламентської більшості¹⁹.

Відповідні повноваження покладені на Конституційний Суд України, який, користуючись особливим правовим статусом органу конституційної юрисдикції, здійснює конституційний контроль над вищими органами державної влади України, зокрема Верховною Радою України, Президентом України та Кабінетом Міністрів України. Основними формами такого конституційного контролю є перевірка на відповідність Конституції України правових актів зазначених суб'єктів та офіційне тлумачення Конституції України²⁰. За своїм правовим статусом Конституційний Суд України користується неабияким рівнем інституційної та функціональної незалежності, що проявляється в конкурентних умовах призначення суддів Конституційного Суду України за рівними квотами Президента України, законодавчої та судової гілок влади, незалежності і недоторканності суддів Конституційного Суду України, ухваленні рішень про звільнення судді Конституційного Суду України, притягнення його до дисциплінарної відповідальності в межах Конституційного Суду України, обов'язковості та безапеляційності рішень Конституційного Суду, належному фінансуванні КСУ тощо²¹. У конституційній архітектурі України КСУ посідає особливе місце, перебуваючи фактично над усією державною системою, через що він здійснює виняткові конституційні, а не державні (владні) повноваження та позначений терміном «орган конституційної юрисдикції»²².

Наведені особливості органу конституційної юрисдикції зумовлені найвищою юридичною силою Конституції України і сталістю цінностей та принципів, втілених у ній. Олександр Петришин зазначив: «...Конституція покликана відображати найбільш вагомі, екзистенціальні, і в такому розумінні усталені риси існування та розвитку тієї чи іншої політичної нації»²³. Олександр Касмінін наголошує, що «...саме Основний Закон України є тим компасом, який скеровує суспільство у напрямі справедливості, забезпечення верховенства права та відокремлення правомірної поведінки від протиправної»²⁴.

Повноваження з перегляду законів України як нормативно-правових актів, що мають вищу юридичну силу та визначають правове регулювання речей особливої важливості, зокрема прав і свобод людини, обов'язків громадянина, режиму власності, кримінальної, адміністративної та дисциплінарної відповідальності, праці, шлюбу, сім'ї та охорони дитинства, материнства і батьківства, соціального захисту, пенсійного забезпечення, екологічної безпеки тощо, на предмет їх відповідності Конституції України (конституційності) є запобіжником від виродження демократії в особі єдиного органу законодавчої влади²⁵.

Здійснення цього повноваження Конституційним Судом України залежить від волі суб'єкта права на конституційне подання або конституційну скаргу ініціювати конституційне провадження. Умовна диспозитивність КСУ слугує стримуванням зазначеного органу від політизації та залучення його в політичний (у вузькому сенсі) процес. Водночас для зменшення ризику виключення конституційного контролю через відсутність відповідних звернень до Конституційного Суду України передбачено відносно широкий суб'єктний склад осіб, правоможних ініціювати конституційне провадження щодо відповідності Конституції України (конституційності) закону України, зокрема Президент України, щонайменше сорок п'ять народних депутатів України, Верховний Суд, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховна Рада Автономної Республіки Крим — для конституційного подання²⁶.

¹⁸ Alec Stone Sweet, "Constitutional Courts," in *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, ed. Michel Rosenfeld and András Sajó (Oxford Academic, 2012), 823.

¹⁹ О. Ю. Водяніков, «Демократія і конституція: приховані парадокси», *Актуальні проблеми держави і права* 87 (2020): 35, <https://doi.org/10.32837/apdr.v0i87.2795>.

²⁰ Верховна Рада України, *Конституція України*, Закон 254к/96-ВР, ухвалено 28 червня 1996, статті 147 і 150, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>.

²¹ *Конституція України*, статті 148–149¹, 151².

²² Верховна Рада України, *Про Конституційний Суд України*, Закон України 2136-VIII, ухвалено 13 липня 2017, ст. 1, <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2136-19#Text>.

²³ Петришин О. В., «Проблеми конституціоналізації судової влади та судової реформи», у *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 16 жовтня 2020 р.)*, редкол.: Щербанюк О. В. (голова), Бзова Л. Г. (відпов. секр.) (Київ: ВАІТЕ, 2020), 47.

²⁴ Олександр Касмінін, «Критерії конституціоналізації: контроль над актами (на практиці конституційного судочинства)», *Вісник Конституційного Суду України* 5 (2021): 49.

²⁵ *Конституція України*, статті 91 і 92.

²⁶ *Конституція України*, ч. 2 ст. 150.

У такий спосіб конституційний механізм балансування сил передбачає повноваження Конституційного Суду України у разі встановлення неконституційності закону України визнавати його неконституційним із втратою ним чинності, водночас тільки за клопотанням уповноважених осіб, до яких належать Президент України як гарант додержання Конституції України та прав людини, Верховний Суд як найвищий суд у системі судоустрою, яка займає центральне місце в системі захисту прав людини, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини як суб'єкт, уповноважений здійснювати парламентський контроль за додержанням прав людини, Верховна Рада Автономної Республіки Крим як представницький орган Автономної Республіки Крим — невідокремної складової частини України, а також сорок п'ять народних депутатів України для протидії можливим зловживанням парламентської більшості. Інакше кажучи, закладена ідея забезпечення продовження в нормах законів норм Конституції України та вичищення правової системи від неконституційних законів, але без перебирання Конституційним Судом України повноважень парламенту.

Отже, діяльність Конституційного Суду України з перегляду за зверненнями суб'єктів публічного права законів України на предмет конституційності є елементом системи стримувань і противаг та забезпечення дієвості Конституції України. Як убачається з цього, конституціоналізація суспільних відносин у цій площині спрямована згори вниз, тобто ініціатива з відкриття конституційного провадження належить суб'єкту публічного права, інший суб'єкт публічного права (КСУ) вирішує питання про його відкриття та за результатами розгляду справи ухвалює рішення, дія якого поширюється на всіх суб'єктів правовідносин.

Предметом рішень у справах за конституційним поданням може бути конституційність як закону, прямо не пов'язаного з правами людини, так і закону щодо здійснення певних конституційних прав²⁷. Незважаючи на предмет конституційної справи, розгляд справ цієї категорії зазвичай здійснюють *in abstracto* — поза контекстом реалізації та застосування оспорюваних приписів закону, за винятком розгляду конституційних подань, внесених Верховним Судом після виявлення ознак неконституційності закону під час розгляду справи судом. Через це конституційна доктрина, що формується внаслідок розгляду зазначених справ, через відсутність контексту реалізації чи застосування положення закону інколи може не враховувати практичних умов функціонування норми права. Крім того, певна кількість конституційно проблемних законів може залишатись поза конституційним контролем КСУ, враховуючи окреслену специфіку інституту конституційного подання як форми звернення до Конституційного Суду України та конституційного провадження в таких справах.

В обох категоріях справ (за конституційними поданнями та конституційними скаргами) Конституційний Суд України не має визначених законом повноважень усувати наслідки застосування неконституційного закону, зокрема шляхом надання вказівки відповідному суду переглянути судові рішення, ухвалені на підставі припису такого закону. Проте в обох випадках в осіб — учасників спору, у справі яких ухвалено остаточне судові рішення на основі положення закону, щодо якого згодом Конституційним Судом України встановлена неконституційність або конституційність, залишається теоретична можливість отримати відновлення свого порушеного права, якщо таке рішення ще не виконане, за результатами перегляду остаточного судового рішення за виключними обставинами²⁸.

²⁷ Наприклад, Конституційний Суд України, *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» (щодо конституційного контролю змін до Конституції України після набрання ними чинності)*, Рішення 2-р/2022, ухвалено 1 листопада 2022, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-22#Text>; Конституційний Суд України, *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України»*, Рішення 11-р/2020, ухвалено 16 вересня 2020, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-20#Text>; Конституційний Суд України, *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду про відповідність Конституції України (конституційність) частини четвертої статті 75 Сімейного кодексу України*, Рішення 1-р/2024, ухвалено 29 жовтня 2024, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-24#Text>; Конституційний Суд України, *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень шостого речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу»*, Рішення 13-р/2018, ухвалено 20 грудня 2018, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-18#Text>.

²⁸ Верховна Рада України, *Кодекс адміністративного судочинства України*, Закон України 2747-IV, ухвалено 6 липня 2005, п. 1 ч. 5 ст. 361, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/conv#Text>; Верховна Рада України, *Господарський процесуальний кодекс України*, Закон України 1798-XII, ухвалено 6 листопада 1991, п. 1 ч. 3 ст. 320, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>; Верховна Рада України, *Цивільний процесуальний кодекс України*, Закон України 1618-IV, ухвалено 18 березня 2004, п. 1 ч. 3 ст. 423, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

Тобто правові наслідки з відновлення порушеного права за наслідками конституційного провадження щодо конституційності закону є однаковими незалежно від форми звернення, яким було ініційовано відповідне конституційне провадження. Зважаючи на це, на перший погляд, Конституційний Суд України можна зарахувати до тих інституцій, що здійснюють непрямий (опосередкований) захист прав людини. Цей висновок є цілком обґрунтованим, адже йдеться про вилучення з правової системи неконституційних законів (їх окремих положень) та виконання стримувального ефекту щодо появи законодавчих ініціатив з ознаками неконституційності — створення умов для дотримання та відновлення порушених прав людини.

Втім, із певними застереженнями можемо погодитись з авторами, які пов'язують діяльність Конституційного Суду України з прямим (безпосереднім) захистом прав людини. На це вказує діяльність Конституційного Суду України з розгляду справ за конституційними скаргами, яка змінила концептуальну архітектуру конституційної юстиції.

У конституційному провадженні щодо відповідності Конституції України закону України (його окремих положень) з'явився приватний інтерес суб'єкта права на конституційну скаргу отримати відновлення свого порушеного права за результатами встановлення неконституційності закону (його окремих положень), застосованого в остаточному судовому рішенні у справі зазначеної особи, та перегляду такого судового рішення. Конституціоналізація суспільних відносин у цій площині спрямована знизу вгору, коли ініціатором конституційного провадження є суб'єкт, на якого поширюється дія оспорюваного закону, а в основі такого провадження лежить інтерес захисту прав людини. Інакше кажучи, у цьому випадку саме контекст — реальні умови застосування закону — є приводом для перегляду цього закону на відповідність Конституції України.

Наведена механіка конституційного провадження нині має визначальне значення для формування конституційної доктрини України. У період з 01.01.2019 по 15.10.2025 у справах за конституційними поданнями щодо конституційності закону України Конституційний Суд України ухвалив 24 рішення, тоді як у справах за конституційними скаргами — 64 рішення²⁹.

У конституційних провадженнях за конституційною скаргою було розглянуто доволі широке коло сфер суспільних відносин, зокрема: кримінальна відповідальність і кримінальний процес, оподаткування, соціальний захист і пенсійне забезпечення, виконання судових рішень, протидія корупції, працевлаштування, судоустрій, бюджет, іпотечне кредитування, конституційна юстиція, управління об'єктами державної власності, банки і банківська діяльність, відносини позики, захист цивільного права та інтересу, цивільне, господарське та адміністративне судочинство; служба в органах поліції та органах прокуратури, адміністративна відповідальність, житло, реєстрація речових прав, освіта, захист прав споживачів, виконання покарань, а також адвокатура.

Окремі закони України (їхні окремі положення) вперше стали об'єктом конституційного контролю тільки після запровадження інституту конституційної скарги, зокрема: Цивільний кодекс України, Митний кодекс України, Кодекс законів про працю України, Кримінально-виконавчий кодекс України, «Про виконавче провадження», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про національну поліцію», «Про прокуратуру», «Про іпотеку», «Про Конституційний Суд України», «Про нотаріат», «Про управління об'єктами державної власності», «Про банки і банківську діяльність», «Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків», «Про державну службу», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», «Про повну загальну середню освіту», «Про судовий збір», «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та деякі інші закони України.

Практика розгляду справ за конституційними скаргами свідчить про значний вплив цього інституту на конституціоналізацію суспільних відносин. У період з 01.01.2019 по 15.10.2025 73 % рішень Конституційного Суду України, якими встановлена невідповідність Конституції України (неконституційність) щонайменше одного положення закону України, ухвалені у справах за конституційними скаргами (45 із 61). Це більше, ніж аналогічний показник справ за конституційними поданнями щодо конституційності закону України, який становить 66 % (16 із 24). Наведені дані вказують на системотвірний вплив інституту конституційної скарги на розвиток конституційної доктрини України та стан конституційного правопорядку.

²⁹ Конституційний Суд України, «Рішення Конституційного Суду України», Конституційний Суд України, 15 жовтня 2025, <https://ccu.gov.ua/storinka/rishennya-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny>.

Щодо якісного впливу практики розгляду справ за конституційними скаргами на конституціоналізацію суспільних відносин, 28 % справ за конституційними скаргами (13 із 45) мають спрямування у сфері соціального захисту та пенсійного забезпечення, при цьому 84 % таких справ (11 із 13) завершилися позитивно для суб'єкта права на конституційну скаргу (щонайменше одне оспорюване положення закону визнано неконституційним). Другу найбільшу частку (17 %) справ за конституційними скаргами становлять справи зі спрямуванням у кримінальному процесі (8 із 45) з 62 % успішно розглянутих справ (щонайменше одне оспорюване положення закону визнано неконституційним) — 5 із 8. Окремі рішення та юридичні позиції Конституційного Суду України в таких справах мали позитивний вплив на подальший стан додержання верховенства права у відповідних правовідносинах. Особливо можемо виділити справи, в яких Конституційний Суд України установив неконституційність приписів кримінального процесуального закону, що:

унеможливлюють окреме апеляційне оскарження ухвали суду про продовження строку тримання під вартою, постановленої під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті³⁰;

забороняють обрання особам, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень проти основ національної та громадської безпеки, більш м'яких запобіжних заходів, ніж тримання під вартою³¹;

забороняють оскарження ухвали слідчого судді за результатами розгляду скарги на бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення³²;

передбачають закриття кримінального провадження на підставі набрання чинності законом про скасування кримінальної відповідальності за відповідне правопорушення без згоди підозрюваного, обвинуваченого³³;

встановлюють автоматичне продовження строку тримання під вартою у разі неможливості розгляду судом питання про його продовження під час дії правового режиму воєнного стану³⁴.

Крім того, слід підкреслити важливість серії рішень Конституційного Суду України у сфері митної справи, у яких Суд сформував юридичні позиції щодо індивідуалізації юридичної відповідальності за митні правопорушення та застосування санкцій, співмірних учиненому порушенню³⁵. Відповідно до наведених рішень, закон має надавати суб'єкту правозастосування певну дискрецію в призначенні адміністративного стягнення, що відповідає характеру вчиненого

³⁰ Конституційний Суд України, *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Глуценка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України*, Рішення 4-р/2019, ухвалено 13 червня 2019, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19#Text>.

³¹ Конституційний Суд України, *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Ковтун Марини Анатоліївни, Савченко Надії Вікторівни, Костоглодова Ігоря Дмитровича, Чернобука Валерія Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини п'ятої статті 176 Кримінального процесуального кодексу України*, Рішення 7-р/2019, ухвалено 25 червня 2019, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-19#Text>.

³² Конституційний Суд України, *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Плєскача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини третьої статті 307, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України*, Рішення 4-р(П)/2020, ухвалено 17 червня 2020, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va04p710-20#Text>.

³³ Конституційний Суд України, *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Кротюка Олександра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України (справа щодо презумпції невинуватості)*, Рішення 3-р(П)/2022, ухвалено 8 червня 2022, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-22#Text>.

³⁴ Конституційний Суд України, *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Онїценка Руслана Ілліча, Гаврилюка Дмитра Михайловича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України (справа про гарантії судового контролю за дотриманням прав осіб, яких утримують під вартою)*, Рішення 8-р(П)/2024, ухвалено 18 липня 2024, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-24#Text>.

³⁵ Конституційний Суд України, *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Одінцової Олени Анатоліївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу другого частини 471 Митного кодексу України*, Рішення 3-р(П)/2021, ухвалено 21 липня 2021, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-21#Text>; Конституційний Суд України, *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Барсегяна Геворка Сенкеримовича та Ліненко Наталії Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 485 Митного кодексу України (щодо індивідуалізації юридичної відповідальності)*, Рішення 4-р(П)/2022, ухвалено 15 червня 2022, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-22#Text>; Конституційний Суд України, *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Душенькевича Анатолія Володимировича, Франка Андрія Володимировича, Ярош Ірини Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу другого частини першої статті 483 Митного кодексу України (щодо індивідуалізації юридичної відповідальності особи за митне правопорушення)*, Рішення 5-р(П)/2023, ухвалено 5 липня 2023, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-23#Text>.

адміністративного правопорушення, є справедливим та домірним (пропорційним). Передбачені законом штраф і конфіскація товару за митне правопорушення не дозволяють враховувати індивідуальні обставини в конкретному випадку порушення митних правил, а отже, й призначати справедливе покарання за вчинення правопорушення. Сформульовані юридичні позиції також важливі для запровадження парламентом адміністративної відповідальності за інші правопорушення, зокрема, в інших сферах.

Певні особливості простежуються в тлумаченні норм права у справах за конституційними скаргами. Закон вимагає викладення в конституційній скарзі фактичних обставин справи, у якій ухвалено остаточне судове рішення із застосуванням оспорюваних положень закону³⁶. Зазначені приписи імпліцитно висувають певні вимоги до розгляду справи за конституційною скаргою, зокрема врахування обставин застосування оспорюваного припису судом, тобто врахування контексту справи (*in concreto*). У продовження цього в законі встановлена вимога викладення в резолютивній частині рішення позиції щодо неправильного застосування оспорюваного положення закону судом, у разі якщо під час розгляду справи за конституційною скаргою Конституційний Суд України дійде висновку про застосування судом такого положення, що відповідає Конституції України, у неконституційний спосіб³⁷. Зазначене положення профільного закону в системному зв'язку з положеннями Конституції України щодо обов'язковості рішень Конституційного Суду України та положеннями процесуального законодавства щодо перегляду остаточного судового рішення за виключними обставинами вказує на те, що такі висновки КСУ мають бути враховані судом під час перегляду відповідного судового рішення за результатами конституційного провадження у справі за конституційною скаргою. До того ж наведене слугує непрямым підтвердженням захисту прав людини як головної або переважної мети конституційного провадження у справі за конституційною скаргою.

У практичній площині бачимо, що загалом рішення Конституційного Суду України у справах за конституційними скаргами пристосовані до обставин справи суб'єкта права на конституційну скаргу, зокрема, містять аналіз впливу дії оспорюваного положення закону на правове становище заявника. Наприклад:

Левченко О. М. отримує пенсію за інвалідністю, призначену їй відповідно до Закону № 1058-IV, і це вказує на те, що вона досі реалізовує своє право на соціальний захист у вигляді права на забезпечення у разі часткової втрати працездатності; застосування адміністративним судом оспорюваної норми Закону № 213-VIII не позначилося на змісті й обсязі прав автора клопотання на соціальний захист і достатній життєвий рівень; за таких обставин стаття 64 Конституції України не є застосовною для цілей розгляду цієї справи³⁸;

Зважаючи на те, що пенсію Атаманчуку В. І. призначено відповідно до частини першої статті 54 Закону № 796-XII у редакції, яка не допускала будь-якого обмеження максимального розміру пенсії, а приписом першого речення частини третьої статті 67 Закону № 796-XII у редакції, чинній на час призначення пенсії, було гарантовано щорічне підвищення пенсії без обмеження її максимального розміру, суб'єкт права на конституційну скаргу мав усі підстави розраховувати на стабільність законодавства. Якраз відтоді в нього виникли правомірні сподівання, що право на встановлений йому рівень соціального захисту є гарантованим. Унаслідок подальших дій законодавця цю гарантію скасовано: Атаманчука В. І. позбавлено права на отримання пенсії без обмеження її максимального розміру, що становило втручання у право власності та спричинило виникнення у суб'єкта права на конституційну скаргу відчуття краху правомірних сподівань³⁹;

³⁶ Про Конституційний Суд України, пункти 3, 4 ч. 2 ст. 55.

³⁷ Про Конституційний Суд України, ч. 3 ст. 89.

³⁸ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою громадянки України Левченко Ольги Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення», пп. 2.2 п. 2 мотивувальної частини.

³⁹ Конституційний Суд України, Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Атаманчука Василя Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів статті 2 Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 8 липня 2011 року № 3668-VI, першого речення частини третьої статті 67 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 року № 796-XII (щодо гарантованого рівня соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи), Рішення 2-р(II)/2024, ухвалено 20 березня 2024, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-24#Text>.

Конституційний Суд України констатує, що у 2017–2019 роках (період, у якому на Барсеяна Г. С. та Ліненко Н. М. було накладено зазначені адміністративні стягнення) розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб на місяць змінювався з 1600 грн до 2102 грн, а мінімальна заробітна плата в місячному розмірі — з 3200 грн до 4173 грн.

Тобто йдеться про багатократне перевищення розмірами штрафів, накладених на Барсеяна Г. С. та Ліненко Н. М., офіційно визначених державою на один календарний місяць розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб та мінімальної заробітної плати.

Джерелом сплати штрафів для Барсеяна Г. С. та Ліненко Н. М., безперечно, були їхні власні кошти. Тому накладення на них штрафів за вчинені правопорушення є втручанням держави в гарантоване Основним Законом України право власності⁴⁰.

Крім того, розгляд справи за конституційною скаргою *in concreto* позначається також на резолютивній частині рішень Конституційного Суду України. Зокрема, доволі часто в таких справах Суд встановлює неконституційність оспорюваного положення закону не повністю, а в частині, застосування якої у справі заявника він досліджував. Зазначене може свідчити про суб'єктивізацію конституційної юстиції, що є цілком природним, враховуючи особливості інституту конституційної скарги.

Інтенсифікація конституційного контролю, зумовлена функціонуванням інституту конституційної скарги, з одного боку, має потенціал для збільшення дієвості Конституції України та поліпшення стану верховенства права в Україні. З іншого боку, привертає увагу збільшення частки ухвалених Конституційним Судом України рішень, що впливають на розподіл бюджетних коштів, зокрема у сфері соціального захисту та пенсійного забезпечення. У таких справах постає питання розмежування повноважень КСУ та парламенту, відділення політичних питань від правових. Відповідно, зростає ризик політизації органу конституційної юрисдикції з усіма супутніми наслідками дисбалансу системи обмеження влади, включно з можливим виникненням конфлікту між Конституційним Судом України та парламентом, Президентом України.

У науковій літературі це явище позначають терміном «юридикалізація» — перетворення політичних, соціальних та економічних питань на юридичні, коли повноваження з ухвалення рішень стосовно визначення засад і напрямів державної політики передаються судовим установам⁴¹. Олександр Водянніков характеризує цей процес як парадокс, «коли визначення національної політики відбувається не у стінах парламенту, а в судах»⁴². Андрій Мелешевич, І. Лозовий та Аліна Свідерська щодо цього зауважили:

...гіпотетично суд може ухвалити таке рішення, яке внесе настільки значні поправки до наявної системи економічної дистрибуції (приміром, рішення збільшити допомогу при народженні дитини в сто разів), що забракне ресурсів у державного апарату, аби впровадити його у життя. Таке рішення, з одного боку, буде безапеляційним, а з іншого, — фактично неможливим для виконання, а, отже, в перспективі, руйнівним для авторитету усіх задіяних гілок влади⁴³.

Окреслена проблематика потребує додаткових наукових досліджень для більш повного оцінювання вказаного ризику і формування оптимальних правових рішень з його зменшення. Втім, станом на сьогодні ефект діяльності Конституційного Суду України з розгляду справ за конституційними скаргами є радше позитивним як в аспекті публічному, так і приватному, хоча й з практичними складнощами відновлення порушеного права на рівні судів системи судоустрою.

Останній аспект є достатньо сильним для того, щоб можна було зробити висновок про належність Конституційного Суду України до національної системи захисту прав людини. КСУ не має повноважень відновлювати в конституційних провадженнях порушене право незалежно від форми звернення (конституційне подання або конституційна скарга). Водночас процес виникнення справи за конституційною скаргою, її розгляд крізь призму обставин застосування оспорюваного

⁴⁰ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Барсеяна Геворка Сенекеримовича та Ліненко Наталії Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 485 Митного кодексу України (щодо індивідуалізації юридичної відповідальності), абзаци четвертий – шостий пп. 5.4 п. 5 мотивувальної частини.

⁴¹ Водянніков, «Демократія і конституція: приховані парадокси», 37.

⁴² Там само, 38.

⁴³ Мелешевич А. А., Лозовий І. В., Свідерська А. В., «Юристократія та захист соціально-економічних прав Конституційним Судом України», *Наукові записки [НаУКМА]* 103: Юридичні науки (2010): 15.

положення закону та закріплене законом право особи вимагати перегляду остаточного рішення в її справі за наслідками вирішення Конституційним Судом України питання про конституційність застосованого в такому рішенні положення закону, включно з обов'язком КСУ враховувати спосіб застосування оспорюваного закону судом системи судоустрою, у сукупності вказують на присвоєння Конституційному Суду України правозахисної функції. При цьому одночасно в таких справах КСУ здійснює непрямий (опосередкований) захист прав людини шляхом усунення неконституційних законів та формування ґрунту для ухвалення узгоджених із Конституцією України законів, що відповідають формальним і змістовим вимогам верховенства права. Тобто особливість Конституційного Суду України полягає у здійсненні захисту прав людини в обох формах. Проте слід зауважити, що визначення місця Конституційного Суду України в системі захисту прав людини є умовним та здійснене з метою теоретичного обґрунтування правової природи відповідних конституційних повноважень. З огляду на зайняття Конституційним Судом України окремого конституційного простору над усією державною системою, зокрема й системою захисту прав людини, він не може бути введений до такої системи беззастережно. Навпаки, до предмета діяльності КСУ належить здійснення контролю за належним виконанням державою позитивного обов'язку зі створення та підтримання функціонування національної системи захисту прав людини відповідно до Конституції України. Тому повноваження Конституційного Суду України з розгляду справ за конституційними скаргами мають самостійну правову природу.

Висновки

Органи публічної влади за критерієм захисту прав людини доцільно класифікувати на органи прямого (безпосереднього) захисту та органи непрямого (опосередкованого) захисту. Вхідження певного органу до першої чи другої категорії залежить від його повноважень у цій сфері, зокрема відновлювати порушене, невизнане або оспорюване право чи створювати умови для дотримання та відновлення такого права. Конституційний Суд України в запропонованій класифікації умовно може бути визначений як орган, що виконує обидві зазначені функції. Це зумовлено функціонуванням інституту конституційної скарги, що протягом останніх років реформатував конституційну юстицію: конституціоналізація суспільних відносин переважно спрямована знизу вгору, що робить реальні умови застосування закону (контекст) приводом для конституційного контролю з боку КСУ. При цьому кількісні та якісні показники його діяльності вказують на системотвірне значення для конституційної доктрини України та конституційного правопорядку рішень у справах за конституційними скаргами. Зазначене проявляється в суб'єктивізації конституційної юстиції у вигляді контекстуального тлумачення норм права та встановлення конституційності положення закону в частині, що була застосована у справі заявника. З огляду на це йдеться про присвоєння Конституційному Суду України правозахисної функції, яку він виконує з урахуванням особливостей свого правового статусу органу конституційної юрисдикції. Такі особливості позначаються на процесі відновлення права за наслідками конституційного провадження, що винесений на рівень суду. Водночас місце Конституційного Суду України в національній системі захисту прав людини є умовним, оскільки він займає окремий конституційний простір над усією державною системою, зокрема й системою захисту прав людини, забезпечуючи дотримання цією системою Конституції України. Присутність Конституційного Суду України в цій сфері оцінюють радше позитивно як щодо створення правозахисного ефекту, так і щодо конституціоналізації суспільних відносин. Проте посилення впливу Конституційного Суду України, зумовлене окресленими процесами, привертає до цього увагу в контексті оцінювання ризиків виникнення конституційної кризи в майбутньому.

Список використаних джерел

- Бадида, А. Ю. «“Пріоритетне питання конституційності” vs “конституційна скарга”: у пошуку ефективності інститутів». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»* 90, ч. 1 (2025): 213–8. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.1.27>.
- Белов, Д. М., Белова М. В. «Система захисту прав і свобод людини і громадянина: доктринальні та нормативні основи». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»* 74, ч. 2 (2022): 185–91. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.65>.
- Бориславська, Олена. «Конституційний Суд України: наступний етап розвитку чи початок нової ери?». *Український часопис конституційного права* 1 (2018): 8–11.
- Братасюк, М. Г. «Філософія захисту прав людини з позицій сучасного правового мислення». *Філософські та методологічні проблеми права* 1(19) (2020): 14–20. <https://doi.org/10.33270/02201901.14>.
- Верховна Рада України. *Конституція України*. Закон 254к/96-ВР. Ухвалено 28 червня 1996. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>.
- Верховна Рада України. *Господарський процесуальний кодекс України*. Закон України 1798-XII. Ухвалено 6 листопада 1991. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.
- Верховна Рада України. *Кодекс адміністративного судочинства України*. Закон України 2747-IV. Ухвалено 6 липня 2005. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/conv#Text>.
- Верховна Рада України. *Кримінальний процесуальний кодекс України*. Закон України 4651-VI. Ухвалено 13 квітня 2012. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text>.
- Верховна Рада України. *Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків*. Закон України 448/96-ВР. Ухвалено 30 жовтня 1996. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-vr/conv#Text>.
- Верховна Рада України. *Про захист економічної конкуренції*. Закон України 2210-III. Ухвалено 11 січня 2001. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14/conv#Text>.
- Верховна Рада України. *Про Конституційний Суд України*. Закон України 2136-VIII. Ухвалено 13 липня 2017. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2136-19#Text>.
- Верховна Рада України. *Цивільний процесуальний кодекс України*. Закон України 1618-IV. Ухвалено 18 березня 2004. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
- Водяніков, О. Ю. «Демократія і конституція: приховані парадокси». *Актуальні проблеми держави і права* 87 (2020): 23–42. <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i87.2795>.
- Касмінін, Олександр. «Критерії конституціоналізації: контроль над актами (на практиці конституційного судочинства)». *Вісник Конституційного Суду України* 5 (2021): 41–9.
- Конституційний Суд України. «Рішення Конституційного Суду України». Конституційний Суд України, 15 жовтня 2025. <https://ccu.gov.ua/storinka/rishennya-konstytucijnogo-sudu-ukrayiny>.
- Конституційний Суд України. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду про відповідність Конституції України (конституційність) частини четвертої статті 75 Сімейного кодексу України*. Рішення 1-р/2024. Ухвалено 29 жовтня 2024. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-24#Text>.
- Конституційний Суд України. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Оніщенко Руслана Ілліча, Гаврилюка Дмитра Михайловича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України (справа про гарантії судового контролю за дотриманням прав осіб, яких утримують під вартою)*. Рішення 8-р(II)/2024. Ухвалено 18 липня 2024. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-24#Text>.
- Конституційний Суд України. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Атаманчука Василя Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів статті 2 Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 8 липня 2011 року № 3668-VI, першого речення частини третьої статті 67 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 року № 796-XII (щодо гарантованого рівня соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи)*. Рішення 2-р(II)/2024. Ухвалено 20 березня 2024. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-24#Text>.
- Конституційний Суд України. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Душенькевича Анатолія Володимировича, Франка Андрія Володимировича, Ярош Ірини Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу другого частини першої статті 483 Митного кодексу України (щодо індивідуалізації юридичної відповідальності особи за митне правопорушення)*. Рішення 5-р(II)/2023. Ухвалено 5 липня 2023. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-23#Text>.

- Конституційний Суд України. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» (щодо конституційного контролю змін до Конституції України після набрання ними чинності)*. Рішення 2-р/2022. Ухвалено 1 листопада 2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-22#Text>.
- Конституційний Суд України. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Абрамовича Олексія Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 частини другої статті 40 Житлового кодексу України (щодо дискримінації у реалізації права на житло)*. Рішення 5-р(П)/2022. Ухвалено 22 червня 2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-22#Text>.
- Конституційний Суд України. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Барсегяна Геворка Сенкеримовича та Ліненко Наталії Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 485 Митного кодексу України (щодо індивідуалізації юридичної відповідальності)*. Рішення 4-р(П)/2022. Ухвалено 15 червня 2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-22#Text>.
- Конституційний Суд України. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Кротюка Олександра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України (справа щодо презумпції невинуватості)*. Рішення 3-р(П)/2022. Ухвалено 8 червня 2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-22#Text>.
- Конституційний Суд України. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Одінцової Олени Анатоліївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу другого статті 471 Митного кодексу України*. Рішення 3-р(П)/2021. Ухвалено 21 липня 2021. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-21#Text>.
- Конституційний Суд України. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України»*. Рішення 11-р/2020. Ухвалено 16 вересня 2020. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-20#Text>.
- Конституційний Суд України. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою громадянки України Левченко Ольги Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення»*. Рішення 5-р(П)/2020. Ухвалено 18 червня 2020. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va05p710-20#Text>.
- Конституційний Суд України. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Плескача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини третьої статті 307, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України*. Рішення 4-р(П)/2020. Ухвалено 17 червня 2020. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va04p710-20#Text>.
- Конституційний Суд України. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Ковтун Марини Анатоліївни, Савченко Надії Вікторівни, Костоглодова Ігоря Дмитровича, Чорнобука Валерія Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини п'ятої статті 176 Кримінального процесуального кодексу України*. Рішення 7-р/2019. Ухвалено 25 червня 2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-19#Text>.
- Конституційний Суд України. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 1, пункту 2 частини першої статті 4, частини першої, абзаців першого, другого частини другої статті 5, абзаців другого, третього, четвертого, п'ятого, тридцять дев'ятого, сорокового частини третьої, частини шостої статті 8 Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» (справа про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг)*. Рішення 5-р/2019. Ухвалено 13 червня 2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-19#Text>.
- Конституційний Суд України. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Глуценка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України*. Рішення 4-р/2019. Ухвалено 13 червня 2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19#Text>.

- Конституційний Суд України. *Рішення Конституційного Суду України за конституційними скаргами Скрипки Анатолія Володимировича та Бобиря Олексія Яковича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 59 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи»*. Рішення 1-р(П)/2019. Ухвалено 25 квітня 2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-19#Text>.
- Конституційний Суд України. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень шостого речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу»*. Рішення 13-р/2018. Ухвалено 20 грудня 2018. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-18#Text>.
- Конституційний Суд України. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України*. Рішення 3-р/2018. Ухвалено 24 квітня 2018. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-18#Text>.
- Костицький, М. В., Кушакова-Костицька Н. В. «Про вдосконалення парадигми діяльності Конституційного Суду України на сучасному етапі». *Вісник Конституційного Суду України* 5 (2019): 101–107.
- Мелешевич, А. А., Лозовий І. В., Свідерська А. В. «Юристократія та захист соціально-економічних прав Конституційним Судом України». *Наукові записки [НаУКМА]* 103: Юридичні науки (2010): 12–20.
- Мойсик, В. Р. «Конституційність як предмет конституційного контролю і правосуддя». *Вісник Конституційного Суду України* 5 (2021): 74–81.
- Петришин, О. В. «Проблеми конституціоналізації судової влади та судової реформи». У *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 16 жовтня 2020 р.)*, редкол.: Щербанюк О. В. (голова), Бзова Л. Г. (відпов. секр.) та ін., 46–51. Київ: ВАІТЕ, 2020.
- Подорожна, Т. С., Білоскурська О. В. «Конституційна скарга як форма судового захисту прав людини в Україні». *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право* 1(41) (2019): 97–101. [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2019.1\(41\).194750](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2019.1(41).194750).
- Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)». Проект Закону реєстр. № 3524 від 25.11.2015. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57209.
- Чорна, Софія. «Роль судової влади в конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод людини». *Підприємництво, господарство і право* 8 (2020): 186–90. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.8.30>.
- Шаптала, Н. К. «Конституційний судовий контроль: історичні передумови, філософсько-правові та процесуально-методологічні засади». *Вісник Конституційного Суду України* 3 (2018): 208–219.
- Sweet, Alec Stone. “Constitutional Courts.” In *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, edited by Michel Rosenfeld and András Sajó, 816–30. Oxford Academic, 2012.

Bibliography

- Badyda, A. Yu. “‘Priority Question of Constitutionality’ vs ‘Constitutional Complaint’: in Search of the Effectiveness of Institutions.” *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law* 90, no. 1 (2025): 213–8. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.1.27> [in Ukrainian].
- Bielov, D. M., and Bielova M. V. “The System for the Protection of Human and Civil Rights and Freedoms: Doctrinal and Normative Foundations.” *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law* 74, no. 2 (2022): 185–91. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.65> [in Ukrainian].
- Boryslavska, Olena. “The Constitutional Court of Ukraine: The Next Stage of Development or the Beginning of a New Era?” *Ukrainian Journal of Constitutional Law* 1 (2018): 8–11 [in Ukrainian].
- Bratasiuk, M. H. “The Philosophy of Human Rights Protection from the Perspective of Contemporary Legal Thinking.” *Philosophical and Methodological Problems of Law* 1 (19) (2020): 14–20 [in Ukrainian].
- Chorna, Sofia. “The Role of the Judiciary in the Constitutional and Legal Mechanism for the Protection of Human Rights and Freedoms.” *Entrepreneurship, Economy and Law* 8 (2020): 186–90 [in Ukrainian].
- Constitutional Court of Ukraine. “Decisions of the Constitutional Court of Ukraine.” Constitutional Court of Ukraine, October 15, 2025. <https://ccu.gov.ua/storinka/rishennya-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny> [in Ukrainian].

- Constitutional Court of Ukraine. *Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the Case upon the Constitutional Petition of the Supreme Court on the Conformity of Part Four of Article 75 of the Family Code of Ukraine with the Constitution of Ukraine (Constitutionality)*. Decision 1-r/2024. October 29, 2024. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-24#Text> [in Ukrainian].
- Constitutional Court of Ukraine. *Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the Case upon the Constitutional Complaints of Ruslan Illich Onishchenko and Dmytro Mykhailovych Havryliuk on the Conformity of Part Six of Article 615 of the Criminal Procedure Code of Ukraine with the Constitution of Ukraine (the Case on Guarantees of Judicial Control over Observance of the Rights of Persons Held in Custody)*. Decision 8-r(II)/2024. July 18, 2024. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-24#Text> [in Ukrainian].
- Constitutional Court of Ukraine. *Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the Case upon the Constitutional Complaint of Vasyl Ivanovych Atamanchuk on the Conformity of the Provisions of Article 2 of the Law of Ukraine "On Measures to Legally Ensure the Reform of the Pension System" No. 3668-VI dated 8 July 2011, and the First Sentence of Part Three of Article 67 of the Law of Ukraine "On the Status and Social Protection of Citizens Affected by the Chornobyl Catastrophe" No. 796-XII dated 28 February 1991, with the Constitution of Ukraine (Regarding the Guaranteed Level of Social Protection of Citizens Affected by the Chornobyl Catastrophe)*. Decision 2-r(II)/2024. March 20, 2024. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-24#Text> [in Ukrainian].
- Constitutional Court of Ukraine. *Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the Case upon the Constitutional Complaints of Anatolii Volodymyrovych Dushenkievych, Andrii Volodymyrovych Franko, and Iryna Mykolaivna Yarosh on the Conformity of the Second Paragraph of Part One of Article 483 of the Customs Code of Ukraine with the Constitution of Ukraine (Regarding the Individualization of Legal Liability for a Customs Offense)*. Decision 5-r(II)/2023. July 5, 2023. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-23#Text> [in Ukrainian].
- Constitutional Court of Ukraine. *Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the Case upon the Constitutional Petition of 50 Members of Parliament of Ukraine on the Conformity of the Law of Ukraine "On Amendments to Article 80 of the Constitution of Ukraine (Concerning the Immunity of Members of Parliament of Ukraine)" with the Constitution of Ukraine (Regarding Constitutional Review of Amendments to the Constitution of Ukraine after Their Entry into Force)*. Decision 2-r/2022. November 1, 2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-22#Text> [in Ukrainian].
- Constitutional Court of Ukraine. *Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the Case upon the Constitutional Complaint of Oleksii Volodymyrovych Abramovych on the Conformity of Paragraph 2 of Part Two of Article 40 of the Housing Code of Ukraine with the Constitution of Ukraine (Regarding Discrimination in the Exercise of the Right to Housing)*. Decision 5-r(II)/2022. June 22, 2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-22#Text> [in Ukrainian].
- Constitutional Court of Ukraine. *Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the Case upon the Constitutional Complaints of Hevork Senekerimovych Barseghian and Nataliia Mykolaivna Linenko on the Conformity of Article 485 of the Customs Code of Ukraine with the Constitution of Ukraine (Regarding the Individualization of Legal Liability)*. Decision 4-r(II)/2022. June 15, 2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-22#Text> [in Ukrainian].
- Constitutional Court of Ukraine. *Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the Case upon the Constitutional Complaint of Oleksandr Volodymyrovych Krotiuk on the Conformity of Paragraph 4 of Part One of Article 284 of the Criminal Procedure Code of Ukraine with the Constitution of Ukraine (The Case Concerning the Presumption of Innocence)*. Decision 3-r(II)/2022. June 8, 2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-22#Text> [in Ukrainian].
- Constitutional Court of Ukraine. *Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the Case upon the Constitutional Complaint of Olena Anatoliivna Odintsova on the Conformity of Certain Provisions of the Second Paragraph of Article 471 of the Customs Code of Ukraine with the Constitution of Ukraine*. Decision 3-r(II)/2021. July 21, 2021. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-21#Text> [in Ukrainian].
- Constitutional Court of Ukraine. *Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the Case upon the Constitutional Petition of 50 Members of Parliament of Ukraine on the Conformity of Certain Provisions of the Law of Ukraine "On the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine" with the Constitution of Ukraine*. Decision 11-r/2020. September 16, 2020. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-20#Text> [in Ukrainian].
- Constitutional Court of Ukraine. *Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the Case upon the Constitutional Complaint of Ukrainian Citizen Olha Mykolaivna Levchenko on the Conformity of*

- Paragraph 5 of Section III “Final Provisions” of the Law of Ukraine “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Pension Provision” with the Constitution of Ukraine. Decision 5-r(II)/2020. June 18, 2020. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va05p710-20#Text> [in Ukrainian].
- Constitutional Court of Ukraine. *Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the Case upon the Constitutional Complaint of Viacheslav Yuriiovych Pleskach on the Conformity of Certain Provisions of Part Three of Article 307 and Part Three of Article 309 of the Criminal Procedure Code of Ukraine with the Constitution of Ukraine*. Decision 4-r(II)/2020. June 17, 2020. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va04p710-20#Text> [in Ukrainian].
- Constitutional Court of Ukraine. *Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the Case upon the Constitutional Complaints of Maryna Anatoliivna Kovtun, Nadiia Viktorivna Savchenko, Ihor Dmytrovych Kostohlodov, and Valerii Ivanovych Chornobuk on the Conformity of Part Five of Article 176 of the Criminal Procedure Code of Ukraine with the Constitution of Ukraine*. Decision 7-r/2019. June 25, 2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-19#Text> [in Ukrainian].
- Constitutional Court of Ukraine. *Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the Case upon the Constitutional Petition of 46 Members of Parliament of Ukraine on the Conformity of Part One of Article 1, Paragraph 2 of Part One of Article 4, Part One, Paragraphs One and Two of Part Two of Article 5, Paragraphs Two, Three, Four, Five, Thirty-Nine, and Forty of Part Three, and Part Six of Article 8 of the Law of Ukraine “On the National Commission for State Regulation of Energy and Public Utilities” with the Constitution of Ukraine (The Case on the National Commission for State Regulation of Energy and Public Utilities)*. Decision 5-r/2019. June 13, 2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-19#Text> [in Ukrainian].
- Constitutional Court of Ukraine. *Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the Case upon the Constitutional Complaint of Viktor Mykolaiovych Hlushchenko on the Conformity of Part Two of Article 392 of the Criminal Procedure Code of Ukraine with the Constitution of Ukraine*. Decision 4-r/2019. June 13, 2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19#Text> [in Ukrainian].
- Constitutional Court of Ukraine. *Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the Case upon the Constitutional Complaints of Anatolii Volodymyrovych Skrypka and Oleksii Yakovych Bobyr on the Conformity of Part Three of Article 59 of the Law of Ukraine “On the Status and Social Protection of Citizens Affected by the Chornobyl Catastrophe” with the Constitution of Ukraine*. Decision 1-r(II)/2019. April 25, 2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-19#Text> [in Ukrainian].
- Constitutional Court of Ukraine. *Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the Case upon the Constitutional Petition of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights on the Conformity of the Sixth Sentence of Part One of Article 13 of the Law of Ukraine “On Psychiatric Care” with the Constitution of Ukraine*. Decision 13-r/2018. December 20, 2018. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-18#Text> [in Ukrainian].
- Constitutional Court of Ukraine. *Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the Case upon the Constitutional Petition of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights on the Conformity of Part Six of Article 216 of the Criminal Procedure Code of Ukraine with the Constitution of Ukraine*. Decision 3-r/2018. April 24, 2018. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-18#Text> [in Ukrainian].
- Explanatory Note to the Draft Law of Ukraine “On Amendments to the Constitution of Ukraine (Regarding Justice)”*. Draft Law Reg. No. 3524, November 25, 2015. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57209 [in Ukrainian].
- Kasminin, Oleksandr. “Criteria of Constitutionalization: Control over Acts (in the Practice of Constitutional Justice).” *Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine* 5 (2021): 41–9 [in Ukrainian].
- Kostytskyi, M. V., and Kushakova-Kostytska N. V. “On Improving the Paradigm of the Constitutional Court of Ukraine’s Activity at the Present Stage.” *Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine* 5 (2019): 101–107 [in Ukrainian].
- Meleshevych, A., Lozovyi I., and Sviderska A. “Juristocracy and the Protection of the Second-Generation Positive Rights by the Constitutional Court of Ukraine.” *NaUKMA Research Paper* 103: Legal Sciences (2010): 12–20 [in Ukrainian].
- Moisyk, V. R. “Constitutionality as the Subject of Constitutional Control and Justice.” *Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine* 5 (2021): 74–81 [in Ukrainian].
- Petryshyn, O. V. “Problems of the Constitutionalization of the Judiciary and Judicial Reform.” In *Modern Challenges and Current Problems of Judicial Reform in Ukraine: Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference* (Chernivtsi, October 16, 2020), edited by Shcherbaniuk O. V. (Chair), Bzova L. H. (Executive Secretary) et al., 46–51. Kyiv: VAITE, 2020 [in Ukrainian].

- Podorozhna, T. S., and Biloskurska O. V. "The Constitutional Complaint as a Form of Judicial Protection of Human Rights in Ukraine." *Bulletin of NTUU 'KPI'. Political Science. Sociology. Law* 1 (41) (2019): 97–101 [in Ukrainian].
- Shaptala, N. K. "Constitutional Judicial Review: Historical Prerequisites, Philosophical-Legal and Procedural-Methodological Foundations." *Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine* 3 (2018): 208–219 [in Ukrainian].
- Sweet, Alec Stone. "Constitutional Courts." In *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, edited by Michel Rosenfeld and András Sajó, 816–30. Oxford Academic, 2012.
- Verkhovna Rada of Ukraine. *Civil Procedure Code of Ukraine*. Law of Ukraine 1618-IV. March 18, 2004. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. *Code of Administrative Procedure of Ukraine*. Law of Ukraine 2747-IV. July 6, 2005. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/conv#Text> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. *Commercial Procedural Code of Ukraine*. Law of Ukraine 1798-XII. November 6, 1991. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. *Constitution of Ukraine*. Law of Ukraine 254k/96-VR. June 28, 1996. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-bp#Text> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. *Criminal Procedure Code of Ukraine*. Law of Ukraine 4651-VI. April 13, 2012. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. *On Protection of Economic Competition*. Law of Ukraine 2210-III. January 11, 2001. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14/conv#Text> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. *On State Regulation of Capital Markets and Organized Commodity Markets*. Law of Ukraine 448/96-VR. October 30, 1996. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-bp/conv#Text> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. *On the Constitutional Court of Ukraine*. Law of Ukraine 2136-VIII. July 13, 2017. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2136-19#Text> [in Ukrainian].
- Vodiannikov, O. Yu. "Democracy and the Constitution: Hidden Paradoxes." *Current Problems of the State and Law* 87 (2020): 23–42 [in Ukrainian].

Danylo Martyniuk

PhD student,

Department of General Theory of Law and Public Law, Faculty of Law,

National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0009-0005-8504-1016>

danylo.martyniuk@ukma.edu.ua

THE NATIONAL SYSTEM OF HUMAN RIGHTS PROTECTION: THE PLACE OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE

Abstract

The article examines the place of the Constitutional Court of Ukraine within the national system of human rights protection through the lens of the functioning of the constitutional complaint instrument. It identifies and evaluates the impact of the Constitutional Court's practice in considering constitutional complaints on the development of constitutional justice and the constitutionalization of social relations.

Introduced in 2016, the institution of the constitutional complaint and the Constitutional Court of Ukraine's authority to consider such complaints were initially perceived as additional measures to strengthen the national system of human rights protection. However, since the Court's first decision on a constitutional complaint in 2019, this instrument has become the principal form of proceedings concerning the constitutionality of laws in Ukraine. During this period, 73% of the Constitutional Court's decisions declaring at least one provision of a law unconstitutional were rendered in cases based on constitutional complaints. This demonstrates the systemic significance of such decisions for the constitutional doctrine and the constitutional legal order of Ukraine.

These trends indicate a significant impact of natural and legal persons of private law, as applicants in cases initiated by constitutional complaints, on constitutional jurisprudence and the constitutionalization of social relations, which has begun to develop in a bottom-up manner. This has influenced constitutional justice, which now tends to become more individualized in nature. In such cases, the Constitutional Court

generally applies contextual interpretation of legal norms and examines the constitutionality of the specific statutory provisions applied in the applicant's case.

An intensification of constitutional review has been observed: during the mentioned period, dozens of laws were brought before the Constitutional Court of Ukraine for the first time. This development has clearly had a positive impact on the state of the rule of law in the country. On the other hand, the growing influence of the Constitutional Court may entail risks of a constitutional crisis, given that at least 28% of cases initiated by constitutional complaints affect economic distribution, particularly in the areas of social protection and pension provision.

Although the Ukrainian model of constitutional complaint does not grant the Constitutional Court the authority to restore the violated right of the applicant as a result of constitutional proceedings, the applicant theoretically has the right to seek such restoration through the review of the final judicial decision in its case. Moreover, the Constitutional Court is implicitly obliged, when considering a constitutional complaint, to take into account the manner in which the contested law was applied in the applicant's case, and, if the law itself is consistent with the Constitution but was applied by a court in an unconstitutional manner, the Constitutional Court shall indicate this in its decision. It is assumed that, upon the review of the applicant's case, the court is legally bound to take into consideration such a reservation made by the Constitutional Court.

These circumstances indicate that the Constitutional Court of Ukraine has assumed a human rights protection function, which, however, is exercised with certain specific features arising from its status as a body of constitutional jurisdiction. If public authorities are classified according to the criterion of human rights protection, specifically by their powers to restore a violated right (direct protection) or to create conditions for such restoration (indirect protection), the Constitutional Court, with some reservation, may be regarded as part of the national system of human rights protection composed of bodies that provide direct protection of human rights. This reservation lies in the fact that the Constitutional Court essentially exists within its own constitutional domain above the entire state system, including the human rights protection system, exercising constitutional review over its compliance with the Constitution.

Keywords: constitutional complaint, body of constitutional jurisdiction, constitutionalizing.

*Матеріал надійшов 14.10.2025
Схвалено до публікації 25.11.2025
Оприлюднено 31.12.2025*

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)